

Waldemar Basak

Nauczanie zintegrowane w opiniach nauczycieli

Pedagogika Rodziny 3/1, 231-246

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Waldemar Basak

Społeczna Akademia Nauk

Nauczanie zintegrowane w opiniach nauczycieli

Integrated learning in the opinion of teachers

Wprowadzenie

Widoczny rozwój technologiczny każdej dziedziny działalności ludzkiej wkracza również do szkoły, która staje się dziś „szkołą informatyczną”. W dobie informatyki, komputerów, Internetu, dostępu do pełnej informacji, szkoła przestaje być głównym źródłem wiedzy, a nauczyciel encyklopedią. W tej sytuacji szkoła musi ulec gruntownej przemianie, aby mogła stawić czoła i sprostać nowym wyzwaniom. Naczelnym zadaniem edukacji staje się przygotowanie każdej jednostki do twórczego uczestnictwa w informatycznej cywilizacji, a także do jej doskonalenia i rozwoju. W przechodzeniu do cywilizacji informatycznej poszukuje się w edukacji nowych form kształcenia i alternatywnych rozwiązań. W poszukiwaniach tych duży nacisk kładzie się na: życie człowieka i jego potrzeby w zmiennych warunkach cywilizacji informacyjnej, podmiotowość i samodzielność, rozumienie świata i humanistyczne wartości jego rozwoju, umiejętność uczenia się i przewyżczania problemów. „U podstaw przemian współczesnej szkoły winny znaleźć się takie idee jak: uczyć się, aby być; uczyć się bez granic; uczyć się przez całe życie; uczyć się, aby żyć wspólnie; uczyć się, aby wiedzieć i działać” [Bereźnicki 2005, s. 40]. Dlatego w koncepcji współczesnego kształcenia należy wprowadzać uczniów już w młodszym wieku szkolnym w samodzielny, aktywny i prawidłowy proces poznawczy, w którym umiejętności stają się środkiem w dochodzeniu do wartościowania własnych zachowań i określaniu sensowności podejmowanych zadań. Ważną rolę w tym procesie odgrywa samodzielny wysiłek uczniów, wspomagany przez nauczyciela stosującego metody aktywizujące, które przyczyniają się do wzro-

stu świadomego stosunku do poznawanych treści i stwarzają duże możliwości wzbogacenia rozwoju osobowości danej jednostki.

Alternatywą dla nauczania encyklopedycznego stało się od 1999 roku nauczanie zintegrowane, które weszło do szkół wraz z reformą edukacji. Wprowadzenie integralnego systemu kształcenia miało sprawić, by przejście dziecka z przedszkola do szkoły odbyło się w sposób płynny, a następnie złączyło granicę między nauczaniem początkowym (klasy I-III) a blokowym (klasy IV-VI). Edukacja wczesnoszkolna łączy zabiegi dydaktyczne i wychowawcze wokół osoby ucznia i jego rozwoju intelektualnego, emocjonalno-społecznego oraz fizycznego. W koncepcji tej dziecko, postrzegane jako podmiot, poznaje świat całościowo wraz z jego zależnościami.

Kształcenie we współczesnej szkole powinno być nowoczesne i efektywne, rozumiane jako kształcenie dla rozwoju. Jest to możliwe dzięki kompetentnemu planowaniu działań pedagogicznych przez nauczycieli, którzy powinni dążyć do właściwej realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego. Aby osiągnąć zamierzone rezultaty kształcenia, należy dobrać odpowiednie strategie i metody. W edukacji wczesnoszkolnej zależą one od możliwości psychofizycznych dziecka oraz jego specyficznych potrzeb. Dlatego nauczyciel powinien traktować dziecko jako podmiot edukacji, mając na względzie jego indywidualność; powinien pozwolić uczniowi na odgrywanie zróżnicowanych ról, co wyzwoli w dziecku tkwiące w nim naturalne możliwości. Taką metodą może być nauczanie zintegrowane, w którym aktywność powinna stać się podstawowym warunkiem uczenia się i rozwoju.

W celu zwiększenia efektywności kształcenia, nauczyciele klas I – III powinni stosować „konstruktywistyczny model kształcenia. Model ten obejmuje pięć podstawowych etapów: orientację, diagnozowanie uprzedniej wiedzy, rekonstrukcję wiedzy, aplikację oraz przegląd zmian” [Michalak 2004, s. 22]. Wskazane jest także stosowanie strategii aktywizującej, gdzie uczeń aktywnie poszukuje wiedzy i samodzielnie ją konstruuje [Michalak 2004, s. 35]. Strategia ta pozwala na dialog, negocjacje, szanuje różnice w myśleniu. Nauczyciel, projektując zajęcia, bierze pod uwagę zainteresowania ucznia, jego możliwości, potrzeby oraz oczekiwania. Uczenie się powinno przebiegać na rozwiązywaniu problemów, stawianiu pytań, badaniu, współdziałaniu z innymi, na formułowaniu własnych rozwiązań.

Takie konstruktywistyczne podejście traktuje ucznia jako odkrywcę, naukowca, który obserwuje i doświadcza, a następnie interpretuje i przetwarza rzeczywistość na swój indywidualny, niepowtarzalny sposób. Od nauczyciela zaś wymaga się kreatywności i twórczych metod pracy z uczniem. Jednakże „sama metoda, nawet najlepsza, nie zapewnia jeszcze praktycznych efektów. Jej potencjalna wartość aktywizuje się dopiero w racjonalnej działalności peda-

gogenicznej nauczyciela” [Zborowski 1966, s. 168]. Tak więc cały proces dydaktyczno-wychowawczy i jego powodzenie zależą od osoby nauczyciela.

1. Edukacja wczesnoszkolna

„Do najważniejszych zadań początkowego szczebla edukacji należy wspomaganie i stymulowanie rozwoju dziecka, a w szczególności jego dyspozycji poznawczych i zdolności twórczych, motywacji do umiejętności i nauki samodzielnego uczenia oraz komunikowania się i współżycia z innymi ludźmi” [Bałachowicz 2007, s. 177]. Podstawową formą organizacyjną edukacji wczesnoszkolnej jest dzień pracy i aktywność dziecka, zgodna z określoną koncepcją planu nauczania, który zawiera rejestr kierunków czy zakresów edukacji oraz wymiar czasu. Istotnym elementem planu nauczania, opartego na zintegrowanej organizacyjnie aktywności dzieci, są tak zwane globalne jednostki metodyczne. Szczegółową formę pracy stanowią zajęcia zróżnicowane organizacyjnie ze względu na wiek dzieci. Wszystkie rodzaje zachowań dzieci, i te swobodne, i te organizowane, mają charakter programowy. Niemniej jednak nauczyciel „dyskretnie uczestniczy i inspiruje zajęcia mające w zamyśle poznawanie znaków językowych (opowiadania nauczyciela, czytanie przezeń tekstów literackich, inscenizacje itp.), symboli matematycznych (wyodrębnianie zbiorów, dosuwanie, odsuwanie elementów zbiorów, poznawanie cyfr jako znaku – symbolu liczb, znaków relacji między liczbami – znaku dodawania odejmowania, równości itp.), technik plastycznych (malowanie, rysowanie, kształtowanie itp.), znaków akustyczno-motorycznych (zajęcia muzyczno-ruchowe) itp.” [Więckowski 2006, s. 94].

W ciągu danego dnia należy uwzględnić rytm biologicznej sprawności dziecka i dlatego organizuje się przemiennie różne rodzaje aktywności. „Po zajęciach wymagających sprawności umysłowej powinny być projektowane zajęcia eksponujące rozwijanie wyobraźni (np. plastyczne) czy potrzeb badawczych (np. środowiskowe) itp.” [Więckowski 2006, s. 94]. „Podstawowymi formami aktywności dzieci w młodszym wieku szkolnym są zabawa i uczenie się okolicznościowe, oparte na działaniu, manipulowaniu, eksperymentowaniu. Dlatego w dwóch pierwszych latach nauki integralnej stosuje się zabawowe, aktywizujące metody pracy. Natomiast w klasie trzeciej stosuje się coraz częściej metody problemowe, praktycznie przygotowując dzieci do samodzielnego poszukiwania i przekazywania informacji z różnych źródeł” [Świdrak-Łopatkiewicz 2002, s. 203].

Wszystkie rodzaje edukacji i projektowanych zajęć w programie i planie pracy mają dla rozwoju dzieci w grupie jednakowo ważne znaczenie, a określony rodzaj edukacji nie może być preferowany kosztem innego. Czas przeznaczony na pracę z dziećmi należy rozłożyć równomiernie na wszystkie rodzaje

edukacji. Tak więc edukacja wczesnoszkolna staje się „ośrodkiem wielokierunkowej aktywności dziecka” [Więckowski 2006, s. 95].

2. Nauczanie zintegrowane w szkole współczesnej

Współczesna edukacja zintegrowana to proces ciągłych przemian, przewartościowań, dokonujących się na podłożu zmian społecznych i ustrojowych, a także nowe rozumienie dziecka, jego wewnętrznych możliwości, wartości, siły i nabytych doświadczeń. Do najważniejszych zadań edukacji wczesnoszkolnej należy wspomaganie, wspieranie i stymulowanie rozwoju dziecka, niwelowanie różnic, wyrównywanie braków rozwojowych, stwarzanie możliwości realizacji siebie i budowania systemu wartości” [Włoch 2007, s. 172]. „... Nowoczesne nauczanie winno być nastawione na pobudzanie, aktywizowanie i rozwijanie działalności poznawczej uczniów w procesie nauczania – uczenia się, rozwijanie ich twórczych postaw i skłanianie do podejmowania różnorodnych działań kreatywnych, zaznajamianie z pożądanym społecznie systemem wartości i kształtowanie przekonań o konieczności przestrzegania ich we własnym postępowaniu, wdrażanie dzieci do współżycia w grupach rówieśniczych, podejmowania działań dla innych ludzi oraz kształtowanie trwałych motywów i chęci uczenia się” [Cackowska 1992, s. 7].

Kształcenie zintegrowane stanie się szansą i przyjemnością dla uczniów wtedy, kiedy zostaną wprowadzone niezbędne zmiany w procesie edukacji, tj.:

- zindywidualizowanie procesu rozwoju na miarę ucznia,
- zdiagnozowanie uczniów, poznanie ich wiedzy, umiejętności i doświadczeń,
- tworzenie przestrzeni edukacyjnej do samodzielnego uczenia się i pokonywania trudności, dokonywania odkryć i realizowania samego siebie,
- wykorzystanie różnorodnych form organizacyjnych, a nie stawianie przed dziećmi tych samych zadań,
- wychodzenie poza ławkę szkolną, wykorzystanie środowisk lokalnych w procesie kształcenia,
- wprowadzenie wielości i różnorodności źródeł informacji, a nie tylko wybranego podręcznika i nudnych ćwiczeń,
- wprowadzenie innowacyjnych metod, które pozwalają uczniom na badanie, przetwarzanie, samodzielne poszukiwanie i rozwiązywanie problemów,
- łączenie kształcenia z wychowaniem, stymulacja nie tylko struktur poznawczych, ale również emocjonalno-motywacyjnych,
- uczenie oparte na samoregulacji i refleksji,
- uwzględnianie rytmu biologicznego i sprawności dziecka,

-
- współpraca z domem rodzinnym, polegająca na wspieraniu w podejmowanych działaniach [Włoch 2007, ss. 175–176].

3. Rola i zadania nauczyciela w koncepcji nauczania zintegrowanego

W reformowanym systemie edukacji zmianie i modyfikacji ulegają funkcje, czynności i zadania nauczycieli. Najważniejsze z nich to:

1. Organizowanie procesu nauczania – uczenia się uczniów przy kierowniczej i wspierającej roli nauczycieli, tak, aby wywołać wielostronną aktywność ukierunkowaną na formułowanie i realizowanie strategii edukacyjnej: „Rozumieć świat – kierować sobą”;
2. Organizowanie procesu wychowania w całym życiu szkolnym i środowiskowym, wpływanie na postawy społeczne młodzieży, współkształtowanie jej charakterów i umiejętności współżycia we wspólnotach, rozwój samorządności i realizacja praw dziecka;
3. Opieka nad młodzieżą, diagnozowanie sytuacji i potrzeb, socjalizacja i resocjalizacja, przeciwdziałanie patologiom społecznym. Współpraca z rodziną i środowiskiem lokalnym, rozwijanie pogłębionego dialogu wszystkich podmiotów edukacji na temat dziecka, szkoły, rodziny i środowiska;
4. Orientacja i wspomaganie młodzieży w kształtowaniu jej planów edukacyjnych i życiowych;
5. Działalność nowatorska, inicjowanie nowych rozwiązań w nauce i pracy uczniów, przez uruchamianie motywacji pozytywnej i wskazywanie na potrzebę więzi teorii i praktyki pedagogiczno-społecznej.

W nauczaniu zintegrowanym główną ideą pracy nauczyciela jest „podmiotowe traktowanie wychowanków, wyrażające się uwzględnianiem ich potrzeb, życzeń i spontanicznie zgłaszanych pomysłów” [Cackowska 1995, s. 97]. Nauczyciel powinien organizować takie sytuacje edukacyjne, w których uczeń ciągle eksperymentuje, działa, weryfikuje, ocenia i w ten sposób zdobywa wiedzę w toku osobistego doświadczenia, bezpośredniego kontaktu i refleksji. Nauczyciel stara się być partnerem, doradcą i przewodnikiem ułatwiającym pokonywanie przez uczniów trudności, wzbogaca ich poczucie godności i wartości. Zachowanie nauczyciela stymuluje uczniów do działania, wspiera, inicjuje rozwój potrzeb, dodaje wiary we własne siły i likwiduje poczucie niepewności oraz lęku. Nauczyciel reaguje także na oczekiwania dzieci, a swym życzliwym stosunkiem do uczniów wzbudza ich zaufanie, szacunek i wspiera rozwój każdego dziecka. Relacje w klasie powinny być „relacjami między istotami równymi w swej godności i wolności” [Adamski 1993, s. 12].

Zadania nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej, które powinien realizować w swej codziennej pracy to:

- poznanie każdego ucznia i jego sytuacji społecznej;
- systematyczne prowadzenie obserwacji osiągnięć uczniów (diagnoza i monitoring);
- wdrażanie uczniów do samodzielności, wytrwałości, współpracy w grupie;
- stwarzanie możliwości do podejmowania przez uczniów decyzji związanych z ich procesem uczenia się i brania odpowiedzialności za ich rezultaty np. wybór zadania, źródeł informacji;
- organizowanie sytuacji edukacyjnych, wymagających od uczniów poszukiwania i przekazywania informacji z różnych źródeł;
- organizowanie pracy w grupach zróżnicowanych ze względu na style uczenia się, zainteresowania i zamiłowania oraz poziom osiągnięć szkolnych;
- stwarzanie sytuacji wymagających od dzieci uczenia się, samodzielnego gospodarowania czasem;
- wdrażanie uczniów do dokonywania ewaluacji pracy własnej i innych (rówieśników, dorosłych);
- otaczanie indywidualną opieką zarówno uczniów zdolnych, jak i słabych;
- wdrażanie uczniów do konstruowania struktur wiedzy i umiejętności według wybranych kryteriów, np. zadań życiowych, pojęć kluczowych, strategii działań;
- przyznawanie uczniom prawa do błędu i udzielanie pomocy w ich samodzielnym korygowaniu;
- dostosowanie zadań (poziomu ich złożoności, strategii rozwiązania) do możliwości uczniów;
- stawianie uczniów w sytuacjach problemowych o charakterze dywergencyjnym;
- włączanie dzieci z grup szczególnego ryzyka edukacyjnego do zespołów i przydzielanie im różnych ról oraz eksponowanie ich mocnych stron;
- stosowanie na zajęciach edukacyjnych pracy wielopoziomowej i zróżnicowanej;
- prowadzenie pedagogizacji rodziców celem pobudzania ich do aktywnego wspierania swoich dzieci w procesie edukacyjnym;
- organizowanie spotkań w ramach wewnątrzszkolnego doskonalenia nauczycieli i wymieniania się doświadczeniami [Świdrak-Łopatkiewicz 2002, s. 209].

4. Inne formy pracy w edukacji wczesnoszkolnej (zajęcia z Zippim)

Zadaniem edukacji szkolnej jest przygotowanie młodego pokolenia do kreatywnego uczestnictwa w kulturze, do korzystania z nowych możliwości nauki, pracy i życia w cywilizacji informacyjnej. Od szkół oczekuje się nie tylko przekazywania wiedzy i kształcenia umiejętności, ale także przygotowania do niepewności i zmiany [Gołębniak 2004, s. 149]. „Ważnym zadaniem szkoły jest również inspirowanie postawy twórczej, otwartej, kształcenie umiejętności interpersonalnych, budowanie zdolności myślenia analitycznego i konceptualnego. Szkoła ma przygotować nowe pokolenie do pluralizmu, demokracji, otwartości, również dialogu; ma uczyć współdziałania, współżycia i pracy w interkulturowym, zróżnicowanym środowisku, w poszanowaniu inności przy zachowaniu podstaw własnej tożsamości” [Bereźnicki 2005, s. 41].

Aby żyć i pracować w społeczeństwie zintegrowanej Europy, należy podnieść standardy edukacyjne, kształcić samodzielne myślenie krytyczne i umiejętność rozwiązywania problemów. Niezwykle ważnym zadaniem szkoły jest łączenie rozwoju intelektualnego z rozwojem emocjonalnym i kształtowaniem odpowiednich postaw i wartości. Kształtowanie psychiki ucznia odpornego na stres, konkurencję i rywalizację staje się istotnym elementem oddziaływań szkoły współczesnej [Bereźnicki 2005, s. 46], a „kształcenie ludzi mądrych, odpowiedzialnych, zaangażowanych i skutecznych wymaga zmiennego szkolnictwa i szkoły” [Kwieciński 1999, ss. 39–40].

Nauczyciele pragnąc sprostać wyzwaniom XXI wieku, wprowadzają, obok programu dydaktycznego, inne programy, mające na celu pomoc dzieciom w radzeniu sobie z trudnościami. Jest to kierunek właściwy, gdyż im więcej rozwiązań możemy zastosować w momencie napotkania problemu, tym bardziej prawdopodobne jest, że skutecznie sobie z nim poradzimy. Dzieci w młodszym wieku szkolnym potrafią zrozumieć pojęcie dokonywania wyboru – rozwiązywania problemu i uczą się nowych sposobów radzenia sobie z trudnościami. Jeśli nauczą się tego w pierwszych latach szkoły podstawowej, z czasem nabędą umiejętności niezwykle pomocnych w życiu.

Jednym z takich programów jest międzynarodowy program „Przyjaciele Zippiego”, realizowany przez Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej we współpracy z organizacją *Partnership for Children*. Kształtuje on i rozwija umiejętności psychospołeczne u małych dzieci (5–7 lat). Program *Przyjaciele Zippiego* nie mówi dzieciom, co robić, ani nie mówi: „To rozwiązanie jest dobre a tamto złe”, natomiast zachęca dzieci do analizowania i zastanawiania się „nad sobą”. Nie koncentruje się on na dzieciach z konkretnymi problemami czy trudnościami, ale promuje zdrowie emocjonalne wszystkich małych dzieci. Uczy różnych sposobów radzenia sobie z trudnościami, rozwiązywania konfliktów, wykorzystywania nabytych umiejętności w codziennym

życiu oraz doskonalili relacje dzieci z innymi ludźmi. Celem programu jest pomoc dzieciom w przeanalizowaniu wielu rozmaitych sposobów postępowania w różnych sytuacjach oraz w ocenie, co może się wydarzyć, jeśli postąpi się w konkretny sposób. Refleksja nad radzeniem sobie, połączona z nauką wielu sposobów radzenia sobie, powinna poszerzyć dziecku gamę alternatywnych sposobów postępowania w sytuacji problemowej.

W Polsce program jest realizowany od roku 2005 i dostarcza wielu okazji do zabawy, ćwiczeń i rozmów o sprawach bliskich i ważnych na tym etapie życia, o przyjaźni, o zmianach, jakie zachodzą w nas i wokół nas, o sukcesach i porażkach oraz sposobach radzenia sobie z trudnościami. Dzieci dowiadują się, że potrafią znaleźć rozwiązanie, że warto i można prosić o pomoc, a także uczą się okazywać pomoc innym. Program jest dobrze oceniany przez rodziców, którzy mają okazję zaobserwować pozytywną przemianę swojego dziecka i uczestniczyć w rozwiązywaniu jego problemów [<http://www.cmppp.edu.pl/print/580>].

5. Organizacja i przebieg badań

Badania zostały przeprowadzone w maju 2011 roku w dwóch szkołach (środowisko wiejskie i miejskie): Zespole Szkół w Korczynie oraz w Ogólnokształcącej Szkole Muzycznej I stopnia w Krośnie. Badaniami objęto 100% nauczycieli nauczania zintegrowanego (klasy I–III): w Korczynie – dziewięć osób, a w Krośnie – trzy osoby.

Celem badań było poznanie opinii nauczycieli na temat koncepcji nauczania zintegrowanego po wprowadzeniu reformy edukacji w 1999 roku i uzyskanie odpowiedzi na pytania:

- jaka jest skuteczność metody nauczania zintegrowanego;
- czy obok nauczania zintegrowanego nauczyciele stosują inne metody pracy;
- jakiego rodzaju środkami dydaktycznymi posługują się nauczyciele w nauczaniu zintegrowanym;
- w jaki sposób nauczyciele postrzegają wprowadzenie nauczania zintegrowanego wraz z reformą edukacji w 1999 roku.

A. Ocena potrzeby wprowadzenia nauczania zintegrowanego wraz z reformą edukacji w 1999 roku

„Reforma systemu edukacji zmierza ku stworzeniu szkole ram prawnych i organizacyjnych, żeby mogła ona skutecznie realizować swoje cele wychowawcze i kształcące. Przypomina o priorytecie wychowania młodego pokolenia Polaków, które należy do obowiązków rodziny współpracującej ściśle ze szkołą. Podkreśla, że na szkole spoczywa odpowiedzialność za zapewnienie uczniowi

integralnego rozwoju wszystkich sfer jego osobowości” [Denek 2006, s. 11]. Zintegrowanym kształceniem objęto uczniów klas I–III szkoły podstawowej. W kształceniu zintegrowanym w pracy dydaktyczno-wychowawczej zastosowano holistyczne przyswajanie wiedzy z różnych przedmiotów, jej uzupełnianie, dopełnianie, pogłębianie, utrwalanie i ewaluację.

Jak dzisiaj oceniają funkcjonowanie i potrzebę wprowadzenia koncepcji nauczania zintegrowanego nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej? Z analizy przeprowadzonych badań wynika, że 27% respondentów ocenia pozytywnie wprowadzenie nauczania zintegrowanego wraz z reformą edukacji w 1999 roku. 18% badanych uważa, że był to dobry pomysł, ponieważ nauczyciele mogą rozłożyć nauczanie w czasie odpowiednio do potrzeb uczniów. Zajęcia są ciekawsze i wpływają na wszechstronny rozwój dzieci w młodszym wieku szkolnym. Ponad 9% nauczycieli zauważa wady i zalety nauczania zintegrowanego. Tyle samo osób sądzi, że matematyka powinna być odrębnym przedmiotem. Natomiast 9,1% respondentów nie podoba się w nauczaniu zintegrowanym ocena opisowa i brak podziału na przedmioty.

Po 12 latach od wprowadzenia metody nauczania zintegrowanego należy stwierdzić, że nie wszystkie założenia i postulaty reformy zostały zrealizowane. Wyniki badań wskazują, że metoda ta w opiniach nauczycieli nauczania początkowego ma swoje wady i zalety, ale jej wprowadzenie zasadniczo postrzegane jest jako przedsięwzięcie słuszne i korzystne.

B. Czy nauczanie zintegrowane jest dobrą metodą pracy nauczyciela i ucznia?

Kształcenie zintegrowane to taki sposób organizacji procesu nauczania, w którym punktem wyjścia jest kompletność. Podczas zajęć w klasach I–III nauczyciel powinien uwzględnić rytm biologicznej sprawności dziecka, które w tym wieku po 20–25 minutach aktywności umysłowej wykazuje oznaki zmęczenia i nie potrafi po tym czasie się skoncentrować. Uniemożliwia to dalszą efektywną pracę. Konieczna jest wówczas zmiana sytuacji dydaktycznej lub wprowadzenie przerwy. Dlatego w nauczaniu zintegrowanym nie ma z góry ustalonych dzwonek, a przerwę w zajęciach ustala sam nauczyciel na podstawie obserwacji uczniów. Podczas organizowania nauki powinna być przestrzegana zasada, że codziennie na zajęciach pojawiają się treści związane z kształceniem języka ojczystego, z matematyką, wiedzą o środowisku społecznym i przyrodniczym, a także elementy wychowania plastycznego, technicznego, muzycznego oraz zajęcia ruchowe.

Jaka jest współczesna opinia nauczycieli w tym zakresie? Aż 55% nauczycieli pracujących w klasach I–III uważa, że nauczanie zintegrowane jest dobrą metodą pracy z uczniem. 18% respondentów sądzi, iż rezygnacja z systemu

przedmiotowo-lekcyjnego było dobrym rozwiązaniem, albowiem można dostosować czas zabaw, gier, zajęć z odpowiednich dziedzin edukacji do potrzeb uczniów. Dla 9,1% badanych nauczycieli jest to o tyle dobra metoda pracy, że nie narzuca reguł czasowych. Można tak zaplanować czas pracy, aby zagadnienia programowe zostały zrealizowane. Tyle samo badanych twierdzi, że na zajęciach zintegrowanych mogą przeplatać treści intelektualne z zajęciami ruchowymi, plastycznymi, muzycznymi, technicznymi. Konkludując, nauczanie zintegrowane jest dobrą i sprawdzoną metodą pracy nauczyciela i ucznia.

C. Rodzaje środków dydaktycznych stosowanych przez nauczycieli w klasach I-III

Środki dydaktyczne – to wszelkiego rodzaju przedmioty oddziałujące na zmysły uczniów, których zadaniem jest ułatwienie poznawania rzeczywistości, usprawnienie procesu nauczania i uczenia się oraz uzyskiwanie optymalnych osiągnięć szkolnych. Środki dydaktyczne skracają proces nauczania, pozwalając w krótszym czasie przekazać więcej wiadomości. Należy zapewnić dziecku takie warunki, aby zachęcić je do aktywnego uczestnictwa w procesie dydaktyczno-wychowawczym i ułatwić wszechstronny rozwój intelektualny i emocjonalny. Realizacja celów i założeń edukacji wczesnoszkolnej wymaga starannego doboru metod, form pracy i środków dydaktycznych oraz właściwego ich wykorzystania w procesie nauczania-uczenia się. Przy tym dominować powinny metody, formy pracy oraz środki dydaktyczne: aktywizujące uczniów, rozwijające myślenie twórcze, umożliwiające samodzielne odkrywanie świata i zależności w nim występujących. Na etapie edukacji wczesnoszkolnej są one szczególnie potrzebne ze względu na konkretny charakter procesów poznawczych dziecka, czyli spostrzeżeń, pamięci i myślenia. Środki te dostarczają bodźców sensomotorycznych działających na wzrok, słuch, dotyk oraz ułatwiają bezpośrednie i pośrednie poznanie rzeczywistości, praw nią rządzących, jak również służą opanowaniu różnego rodzaju umiejętności. Prawidłowo dobrane środki dydaktyczne wywołują aktywność na lekcji i pobudzają zainteresowania uczniów, a także stwarzają dobre warunki oddziaływania na osobowość dzieci.

Jak wykazują badania, nauczyciele w swej pracy dydaktyczno-wychowawczej stosują ogromny wachlarz środków dydaktycznych. Najczęściej wymieniają środki audiowizualne i multimedialne (po 7 badanych). Nauczyciele posługują się również tablicami tematycznymi, demonstracyjnymi, mapami (5 respondentów) oraz książkami, lekturami, czasopismami (również 5 respondentów). Podczas realizacji treści matematycznych nauczyciele używają liczmanów, kostek matematycznych, geoplanów, liczb w kolorach, patyczków (4 badanych) oraz zegarów (2 badanych). Ponadto 4 osoby w nauczaniu zinte-

growanym stosują filmy edukacyjne. Tyle samo respondentów używa plansz i plakatów. Wśród odpowiedzi pojawiają się także takie środki dydaktyczne, jak: rysunki, fotografie (3 osoby), karty ortograficzne i gramatyczne (3 osoby), komputer oraz materiały przygotowane za pomocą komputera (3 osoby). Nauczyciele nauczania zintegrowanego stosują także środki dydaktyczne dobrane w zależności od tematu zajęć. Mogą to być: gry dydaktyczne, historyjki obrazkowe, alfabet ruchowy, rozsypani wyrazowe i sylabowe, domino, krzyżówki, rebusy, elementy strojów, przedmioty z życia rodzinnego.

Jak wynika z powyższych, nauczyciele w swojej pracy z dziećmi posługują się ogromną liczbą środków dydaktycznych w celu pobudzenia wyobraźni i twórczego myślenia uczniów, a także w celu poznania otaczającej ich rzeczywistości i opanowania różnego rodzaju umiejętności.

D. Twórcze i kreatywne formy stosowane w kontaktach z uczniami

Kreatywność oznacza postawę twórczą, proces umysłowy, pociągający za sobą powstawanie nowych idei i oryginalnych rozwiązań. Kreatywność człowieka ukształtowana jest z trzech komponentów: wiedzy, motywacji i umiejętności twórczego myślenia. Wiedza oznacza naszą znajomość dziedziny, w której pracujemy. Motywacja to gotowość do twórczego działania. Umiejętność twórczego myślenia dotyczy z kolei elastyczności w podchodzeniu do problemu i umiejętności wykorzystywania w pełni swojego potencjału twórczego.

Nauczyciele badanej grupy stosują różnorodne formy twórczej pracy z dziećmi w klasach I-III. Sześciu nauczycieli stosuje metodę zwaną „burza mózgów”. Często respondenci (5 badanych) posługują się w kontaktach z uczniami formami teatralnymi, takimi jak: drama, teatryki, inscenizacje, pantomima. Troje spośród badanych realizuje program „Przyjaciele Zippiego”, który pomaga dzieciom przezwyciężać problemy dnia codziennego, uczy, jak szukać rozwiązania problemu, aby nie krzywdzić dziecka ani nikogo innego. Wśród metod kreatywnych znalazły się także zabawy rozwijające twórcze myślenie i wyobraźnię (2 badanych), metoda śnieżnej kuli i słońeczka (2 badanych). W kontaktach z dziećmi respondenci stosują również gry zespołowe, technikę pracy w parach, pogadankę, dyskusję, fotoekspresję, technikę zdań niedokończonych oraz stwarzają na zajęciach zintegrowanych sytuacje problemowe. Wszystko po to, aby dzieci mogły nabywać umiejętności uczenia się, rozwijania własnych zdolności poznawczych; aby mogły uczyć się komunikowania, negocjowania, rozwiązywania konfliktów, współpracy w zespołach, odpowiedzialności za pracę własną i kolegów. Metody te mają być głównymi sposobami zdobywania przez uczniów doświadczeń, kompetencji niezbędnych w dalszej nauce i w życiu codziennym.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, nauczyciele stosują twórcze formy pracy z dziećmi, mając na uwadze dobro dziecka oraz stwarzają optymalne warunki dla harmonijnego rozwoju jego osobowości.

E. Realizacja programu nauczania

„Program nauczania jest zapisem zamierzonych okazji edukacyjnych obejmujących opis zadań, układów czynności uczących się i nauczających na określonym materiale dydaktycznym i niezbędnych warunków, umożliwiających osiągnięcie oczekiwanych szkolnych rezultatów kształcenia i wychowania” [Kędzierska, Polak 2002, s. 134]. W zapisach ustawowych i wykonawczych, przygotowanych dla reformującej się szkoły, to nauczyciel ma prawo wyboru jednego z wielu udostępnianych mu zapisów programowych, jego modyfikacji w zależności od potrzeb i możliwości uczniów, osobowych oraz materialnych warunków pracy szkoły, od potrzeb środowiska lokalnego; to również nauczyciel ma prawo do konstruowania oraz urzeczywistniania nauczycielskiego programu autorskiego. Wszelkie decyzje programowe stawiają nauczyciela wobec wielu pytań o charakterze problemowym i konieczności udzielania na nie wielu odpowiedzi, z których każda może mieć zasadnicze znaczenie, nie tylko dla przebiegu procesów edukacyjnych, ale i dla rezultatów uczenia się uczniów. „Toteż zakres odpowiedzialności, jaką ponosi nauczyciel, podejmujący decyzje programowe, jest szczególnie duży. Ta odpowiedzialność paraliżuje niektórych kreatywnych, lecz wyjątkowo odpowiedzialnych pedagogów, opóźniając nieraz ponad miarę podejmowanie rozstrzygnięć programowych lub powodując ich niejaką pochopność” [Kędzierska, Polak 2002, s. 142]. „Programy kształcenia przewidziane dla klas I-III mają charakter otwarty i elastyczny, gdyż ich trzon stanowi zatwierdzona przez MEN, tak zwana **Podstawa programowa**, określająca minimalne i obligatoryjne wymagania stawiane wszystkim dzieciom. Pozostałe treści nauczyciel ma programować sam lub też może wybrać jeden spośród wydanych programów wzorcowych, dostosowując go maksymalnie do warunków pracy szkoły i klasy, z którą pracuje” [Cackowska 2006, s. 136].

Wybór programu nauczania spośród bogatej oferty programowej znajdującej się na rynku wydawniczym, jest decyzją wielowymiarową o złożonych konsekwencjach, zarówno w sferze działań, jak i rezultatów osiągnięć szkolnych uczniów w długim dystansie czasowym. Jak wykazują przeprowadzone badania nauczyciele przeważnie (11) korzystają z programu nauczania stworzonego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej. Jedna z badanych nauczycielek posługuje się również programem własnym, autorskim.

F. Rodzaje przeszkód napotkanych przez nauczycieli w nauczaniu zintegrowanym i sposoby ich przewyżczenia

Uzyskane wyniki wskazują, że nauczyciele w edukacji wczesnoszkolnej nie mają problemów bezpośrednio związanych z pracą dydaktyczną. Natomiast pojawiają się problemy natury finansowej. Niski budżet szkoły, o którym mówi 7 respondentów, uniemożliwia zakup nowoczesnego wyposażenia klasopracowni. Ponadto 6 badanych nauczycieli podkreśla, że pomoce dydaktyczne są mało atrakcyjne, wręcz przestarzałe. Tylko 3 nauczycieli nie napotyka większych trudności w pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Nauczyciele rozwiązują napotkane problemy we własnym zakresie, korzystając z doświadczeń innych nauczycieli (8 spośród badanych). W razie występujących trudności z uczniem, nauczyciele utrzymują kontakt z rodzicami (4 respondentów), aby nie było rozbieżności między środowiskiem szkolnym a rodzinnym. W tym względzie powinna występować spójność przekazywanych wartości oraz sytuacji dydaktyczno-wychowawczych. Nauczyciele konsultują się również z doradcą metodycznym, a także prowadzą indywidualną pracę z dzieckiem potrzebującym wsparcia dydaktycznego (2 badanych). Kłopoty finansowe nauczyciele starają się rozwiązywać we własnym zakresie (4 badanych), pozyskując pomoc materialną od prywatnych sponsorów, od przedstawicieli wydawnictwa lub organizując loterie fantowe.

Podsumowanie

„Istotą nauczania zintegrowanego jest harmonijne urzeczywistnianie celów wychowania i nauczania na drodze pobudzania wszechstronnej aktywności każdego dziecka, przejawiającej się w przyswajaniu i odkrywaniu wiedzy, przeżywaniu wartości tkwiących w ludziach, ich wytworach i otaczającym ich świecie samodzielnie i we współdziałaniu z innymi. Jest ono wielowymiarowym układem warunków i działań podmiotów pedagogicznych, zwłaszcza zaś ucznia i nauczyciela. Służy przygotowaniu się dziecka do poznawania, wartościowania i zmieniania samego siebie oraz otaczającej je rzeczywistości” [Kędzierska, Polak 2002].

Przeprowadzone wśród nauczycieli w klasach I-III badania wykazują, że metoda nauczania zintegrowanego, która została wprowadzona wraz z reformą edukacji w 1999 roku, jest dobrą i skuteczną formą nauczania, a jej pojawienie się było słusznym i oczekiwanym przedsięwzięciem. Materiał nauczania, treści pochodzące z różnych dziedzin, stają się narzędziem, które koncentruje się na osobie ucznia – integruje jego myśli, uczucia, działania. Dziecko staje się podmiotem w sytuacjach dydaktyczno-wychowawczych, a nauczyciel stara się tak pokierować procesem nauczania, aby uczeń mógł wyrazić swe wewnętrzne zasoby i wzbogacić je o nowe możliwości, wiedzę i procedury postępowania.

Nauczyciele, dążąc do wszechstronnego rozwoju ucznia, stosują szeroką gamę środków dydaktycznych, które aktywizują dzieci, rozwijają myślenie twórcze, umożliwiają samodzielne odkrywanie świata i zależności w nim występujących. Nauczyciele stosują również inne formy pracy wychowawczej, mając na względzie rozwój emocjonalny dzieci. Program „Przyjaciele Zippiego” uczy dzieci przydatnych strategii radzenia sobie z codziennymi trudnościami i frustracjami, ma na celu współpracę dzieci, uczy, jak szukać rozwiązania problemu. Ma na względzie także naukę proszenia o pomoc oraz uczy, jak oferować pomoc innym. Wśród twórczych i kreatywnych form pracy na uwagę zasługują ponadto: burza mózgów, formy teatralne, stawianie uczniów w sytuacji problemowej, gry dydaktyczne rozwijające wyobraźnię i twórcze myślenie.

Już od 12 lat nauczyciele w klasach I-III posługują się metodą nauczania zintegrowanego i prowadzenie zajęć dydaktyczno-wychowawczych nie sprawia im większych problemów. Te pojawiają się dopiero wtedy, gdy w grę wchodzi finanse i trzeba zakupić do klasopracowni potrzebne środki dydaktyczne lub inne niezbędne sprzęty. Jednak i z takimi przeszkodami radzą sobie kreatywni nauczyciele, pozyskując prywatnych sponsorów.

Przedstawione aspekty współczesnej edukacji zintegrowanej są trudne i złożone, jednakże staranne i konsekwentne wprowadzanie zmian i doskonalenie procesu edukacyjnego może przyczynić się do efektywności uczniów w nauce i przybliżyć edukację do wymagań współczesnego świata. Nade wszystko jednak może przybliżyć edukację do potrzeb i oczekiwań dzieci, które są podmiotem owej edukacji.

Streszczenie

Współczesna edukacja zintegrowana to proces ciągłych przemian i przewartościowań, dokonujących się na podłożu zmian społeczno-ustrojowych, a także nowe rozumienie dziecka, jego wewnętrznych możliwości, wartości, siły i nabytych doświadczeń. Przedmiotem badań było poznanie poglądów nauczycieli na temat wprowadzenia nauczania zintegrowanego, ustalenie skuteczności wprowadzenia tej metody w 1999 roku oraz sposobów jej realizacji. Badania przeprowadzone wśród nauczycieli klas I-III wykazują, że metoda nauczania zintegrowanego jest dobrą i skuteczną formą kształcenia, a jej wprowadzenie było przedsięwzięciem słusznym i oczekiwanym.

Słowa kluczowe: dziecko, nauczyciel, badania, nauczanie zintegrowane, edukacja wczesnoszkolna.

Summary

The contemporary integrated education is a process of constant changes based on socio-political transformations, at the same time it is a new understanding of a child, their inner abilities, worth, strengths and gained experience. The aim of the research

was to recognise teachers' opinions on introducing integrated teaching, determine the effectiveness of introducing this method in 1999 as well as its implementation. The research, carried out among teachers working in the first three grades, shows that the integrated method is a good and effective form of education, and its implementation was justified and expected.

Key-words: child, teacher, research, integrated teaching, primary education.

Bibliografia

Adamski F. (red.) (1993), *Poza kryzysem tożsamości. W kierunku pedagogiki personalistycznej*, WNPAT, Kraków.

Bałachowicz J. (2007), „Kształcenie dla rozwoju” jako podstawowy paradygmat przemian edukacji początkowej [w:] H. Siwek (red.), *Efektywność kształcenia zintegrowanego. Implikacje dla teorii i praktyki*, Wyd. WSP – TWP, Katowice.

Banach Cz. (1998/1999), *Edukacja nauczyciela dla reformowanej szkoły*, „Nowe w Szkole”, 6.

Bereźnicki F. (2005), *Problemy polskiej szkoły w dobie integracji* [w:] A. Karpińska (red.), *Edukacyjne tendencje XXI wieku w dialogu i perspektywie*, Wyd. Trans Humana, Białystok.

Cackowska M. (1992), *Integralny system nauczania początkowego*, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, Kielce.

Cackowska M. (2006), *Cienie i blaski reformy edukacji wczesnoszkolnej* [w:] H. Moroz (red.), *Edukacja zintegrowana w reformowanej szkole*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.

Cackowska M. (1995), *Koncepcja integralnego systemu nauczania początkowego* [w:] M. Jakowicka (red.), *Współczesne przemiany w edukacji wczesnoszkolnej*, Wyd. WSP, Zielona Góra.

Denek K. (2006), *Pierwszy etap reformowania systemu edukacji w Polsce* [w:] H. Moroz (red.), *Edukacja zintegrowana w reformowanej szkole*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.

Gołębniak B. (2004), *Program szkolny* [w:] Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika 2*, PWN, Warszawa.

Kędzierska J., Polak K. (2002), *Nauczanie zintegrowane w szkole*, Wyd. Poligrafia, Krosno.

Kwieciński Z. (1999), *Edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności*, J. Gnitecki, J. Rutkowiak (red.), PTP, Poznań.

Michalak R. (2004), *Aktywizowanie ucznia w edukacji wczesnoszkolnej*, Poznań.

Świdrak-Łopatkiewicz M. (2002), *Trudności i niepowodzenia w edukacji integralnej* [w:] J. Kędzierska, K. Polak, *Nauczanie zintegrowane w szkole*, Wyd. Poligrafia, Kraków.

Więckowski R. (1992), *Edukacja alternatywna, jej istota, podstawowe problemy* [w:] B. Śliwerski (red.), *Edukacja alternatywna, dylematy teorii i praktyki*, Oficyna Wyd. „Impuls”, Kraków.

Włoch S. (2007), *Szanse i zagrożenia kształcenia zintegrowanego* [w:] H. Siwek (red.) *Efektywność kształcenia zintegrowanego. Implikacje dla teorii i praktyki*, Wyd. WSP – TWP, Katowice.

Zborowski J. (1966), *Unowocześnienie metod nauczania*, Warszawa.

<http://www.cmppp.edu.pl/print/580>, pobrano 07.05.2011.

http://www.kromuz.internetdsl.pl/o_szkole.html, pobrano 07.05.2011.